MEB 4. SINIF TÜRKÇE MÜFREDATI

Türkçe Metin Türleri Çalışma Kılavuzu ve Değerlendirme Seti

Konu Anlatımı, Örnek Metin İncelemeleri, Kavram Sözlüğü ve Ölçme-Değerlendirme Rehberi

1. Bölüm: Metin Türleri Konu İnceleme ve Çalışma Notları

1.1. Düz Yazı Türleri ve Yapısal Özellikleri

Düz Yazı Tanımı: Duygu ve düşüncelerin herhangi bir uyak (kafiye) veya ritmik ahenk kaygısı güdülmeden; cümleler ve paragraflar vasıtasıyla aktarıldığı yazılı ve sözlü anlatım biçimine *düz yazı* denir. Günlük yaşamda yazılan öyküler, mektuplar, ev ödevleri, okunan kitaplar, gazeteler, dergiler ve konuşurken kullanılan doğal dil düz yazı niteliği taşır.

A. Bilgilendirici Metin Türü

Ana Amacı: Okuyucuya belirli bir konu hakkında doğru ve gerçek bilgiler vermek, öğretmek, bir konuyu tanıtmak, açıklamak ve okuyucuyu aydınlatmaktır. Yazar kendi kişisel duygularından ziyade nesnel ve kanıtlanmış bilgileri sunar; kurgu ve abartıya yer verilmez. Genellikle "Nasıl?", "Neden?", "Ne zaman?" gibi sorulara yanıt arar. Metin; başlıklar, alt başlıklar, görseller, tablolar ve grafiklerle zenginleştirilebilir.

Yapı Bölümleri:

- **1. Giriş:** Konunun ne olduğunun genellikle tek bir açıklayıcı cümleyle ifade edildiği ve konunun okuyucuya takdim edildiği bölümdür.
- **2. Gelişme:** Giriş bölümünde sunulan konunun farklı yönleriyle detaylandırıldığı, örneklendirme, açıklama ve ispatlamalarla anlaşılır hâle getirildiği en kapsamlı bölümdür.
- **3. Sonuç:** Gelişme bölümünde anlatılan düşünce ve bilgilerin derlenip toparlanarak bir sonuca bağlandığı bölümdür. Metnin ana fikri genellikle bu bölümde vurgulanır.

> 📌 **ÖRNEK METİN PASAJI (BİLGİLENDİRİCİ METİN)**
>
> "Göktürklerin ünlü hükümdarı Bilge Kağan devrinden kalma, yazılı dikilitaşlardır. Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk adına dikilen bu anıtlar konu ve dil bakımından son derece önemli eserlerdir. Abidelerin yazarı Yolluğ Tigin'dir. Türk tarihi, Türk toplumunun yaşam biçimi ve dünya görüşü ile ilgili değerli bilgiler içerir. Kitabelerin bir yüzü Göktürk alfabesiyle, diğer yüzü ise Çince yazılmıştır. Kitabeleri 1893 yılında Danimarkalı dil bilimci Wilhelm Thomsen çözmüştür."

B. Hikâye Edici (Öyküleyici) Metin Türü

Ana Amacı: İlgi çekici veya merak uyandıran bir olayı ya da durumu neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde anlatmaktır. Okuyucuyu kurgusal bir dünyada yaşatmak, eğlendirmek, düşündürmek veya metin sonunda hayatî bir ders vermek hedeflenir.

Yapı Bölümleri:

- **1. Serim (Giriş):** Metindeki olayın, olayı yaşayan kahramanların ve olayın geçtiği yerin (mekânın) okuyucuya tanıtıldığı başlangıç bölümüdür.
- **2. Düğüm (Gelişme):** Olayın derinleştiği, merak unsurunun doruğa çıktığı, çatışmaların ve detayların sunulduğu bölümdür.
- **3. Çözüm (Sonuç):** Merak edilen düğümlerin çözüldüğü, soruların yanıtlandığı ve duygu/düşüncelerin bir sonuca bağlandığı nihai bölümdür.

Temel Yapı Unsurları (4 Temel Öge):

- **1. Olay:** Metinde anlatılan macera, durum ya da yaşantıdır.
- **2. Yer (Mekân):** Olayın gerçekleştiği çevre veya konumdur.
- **3. Zaman:** Olayın yaşandığı an, dönem, mevsim veya zaman dilimidir.
- **4. Kişiler (Karakterler / Varlıklar):** Olayı yaşayan insan, hayvan veya kurgusal varlıklardır.

> 📌 **ÖRNEK METİN PASAJI (HİKÂYE EDİCİ METİN)**
>
> "Gözlerini yeni açtığında, Zeynep kendisini küçük bir odada buldu. Başını kaldırdığında camdan parmaklıklar ve dışarıda sıkışık bir sokak gördü. Hafızası tamamen silinmiş gibiydi; buraya nasıl geldiğinden bile haberi yoktu. Odanın karşısındaki masanın üzerinde dağınık duran notlar ve mühürlü bir zarf fark etti. Merakla adımlarını hızlandırıp masaya yaklaştı ve zarfı açtı..."

C. Hikâye Edici Metin Alt Türleri

- **Masal:** Gerçek hayatta gerçekleşmesi mümkün olmayan olağanüstü olayların ve kişilerin (devler, periler, cadılar, konuşan hayvanlar) anlatıldığı hayalî türdür. Yer ve zaman kavramı belirsizdir. Genellikle tekerlemelerle başlar. İyiler daima kazanır, kötüler cezalandırılır; evrensel mesajlar taşır.
- **Fabl (Öykünce):** İnsan dışındaki canlı (hayvan, bitki) ve cansız varlıklara insan özellikleri verilerek kaleme alınan kısa yazılardır. Temel amaç okuyucuya ahlaki bir ders vermek (kıssadan hisse çıkarmak) ve öğüt sunmaktır. En önemli temsilcileri Ezop, La Fontaine ve Beydeba'dır.
- **Hikâye (Öykü):** Yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olayları yer, zaman ve kişi unsurlarına bağlı kalarak anlatan kısa soluklu edebî türdür. Karakter kadrosu dardır ve olayın belirli bir kesiti ele alınır.
- **Anı (Hatıra):** Yazarın geçmişte bizzat yaşadığı ya da tanık olduğu olayları, aradan zaman geçtikten sonra birinci kişi ("ben") ağzıyla kaleme aldığı türdür.
- **Günlük:** Yaşanan olayların, duygu ve izlenimlerin günü gününe, üzerine tarih atılarak yazıldığı samimi metin türüdür.

> 📌 **ÖRNEK METİN PASAJI (FABL TÜRÜ)**
>
> "Tavşan ikide bir böbürleniyor: 'Kimse benden hızlı koşamaz.' diyormuş. Sonunda kaplumbağa dayanamamış: 'İstersen yarışalım.' demiş. Koşuya başlamışlar. Tavşan epeyce yol aldıktan sonra 'Şu ağacın altına biraz uzanıp dinleneyim.' demiş ve uyuyakalmış. Kaplumbağa ağır yürüyüşü ile hiç durmadan yol almış. Tavşan gözünü açtığında kaplumbağanın yarışı bitirmek üzere olduğunu görmüş ama artık çok geçmiş. Tavşan rehavetinin cezasını çekmiş, kaplumbağa ise kararlılıkla yürüdüğü için yarışı kazanmış."

💡 Metin Yapısal Bölümleri Denklik Şeması

HİKÂYE EDİCİ METİN	DENKLİK	BİLGİLENDİRİCİ METİN	BÖLÜMÜN TEMEL İŞLEVİ
Serim	↔	**Giriş**	Konunun, ortamın ve karakterlerin okuyucuya tanıtıldığı başlangıç aşaması.
Düğüm	↔	**Gelişme**	Olayın derinleştiği, merak ögelerinin ve detaylı açıklamaların sunulduğu orta kısım.
Çözüm	↔	**Sonuç**	Olayın neticelendiği, ana fikrin ve ders mesajının verildiği kapanış aşaması.

1.2. Şiir Türü ve Yapısal Unsur Analizi

Şiir Tanımı: Duygu, düşünce, hayal ve imgelerin ahenkli, ritimli ve etkileyici bir dil aracılığıyla dizeler hâlinde dile getirildiği edebî sanat türüdür. Şiirde temel yapı taşı "duygu"dur; kelimeler özel bir ahenk ve çağrışım gücü oluşturacak şekilde seçilir.

Yapısal Unsurlar ve Kavramlar:

- **Dize (Mısra):** Şiiri oluşturan alt alta dizilmiş satırların her biridir. Her dize büyük harfle başlar.
- **Kıta (Dörtlük):** Dizelerin bir araya gelmesiyle oluşan kümelerdir. Dört dizeden oluşan kümelere "dörtlük" adı verilir.
- **Beyit:** İki dizeden oluşan anlam ve şekil birlikteliğine denir.
- **Uyak (Kafiye):** Dize sonlarında tekrarlanan ses benzerlikleridir.
- **Redif:** Dize sonlarında uyaktan sonra gelen, aynı görevdeki eklerin veya aynı anlamdaki sözcüklerin tekrarıdır.
- **Şair & Ozan:** Şiir yazan kişiye *şair*; halk şiiri yazıp bunu saz eşliğinde icra eden kişiye ise *ozan* denir.
- **Ana Duygu:** Şiirin okuyucuda uyandırdığı en temel ve baskın histir (Örn: Vatan sevgisi, özlem, doğa tutkusu).

> 🔍 **SOMUT ŞİİR VE UNSUR ANALİZİ (UYAK VE REDİF)**
>
> > *"Dağlara kar düş-**tü** Kuşlar yuvaya kaç-**tı** Çocuklar sevin-**di** Kızaklarını aç-**tı**"*
>
> • **Redif Analizi:** Dize sonlarındaki "*-tü / -tı / -di / -tı*" ekleri, görülen geçmiş zaman eki görevinde aynı işlevi üstlendiği için **redif**tir.
> • **Uyak (Kafiye) Analizi:** Redifler ayrıldıktan sonra sözcük köklerinde kalan "*düş*", "*kaç*", "*sevin*" ve "*aç*" ifadelerindeki ses uyumları **uyak (kafiye)** olarak tanımlanır.

1.3. Metin Türleri Karşılaştırma Tablosu

KARŞILAŞTIRMA KRİTERİ	BİLGİLENDİRİCİ METİN	HİKÂYE EDİCİ METİN	ŞİİR
Kullanım Amacı	Okuyucuya doğru bilgi vermek, öğretmek, açıklamak ve aydınlatmak.	Merak uyandıran bir olayı aktarmak, eğlendirmek ya da kıssadan hisse vermek.	Duygu ve hayalleri ahenkli bir dille hissettirmek; estetik zevk uyandırmak.
İçerik & Konu	Gerçek, nesnel ve kanıtlanabilir olgular; kurgu ve abartı içermez.	Yaşanmış ya da kurgulanmış olaylar; yer, zaman ve kişi çerçevesinde sunulur.	Ana duygu etrafında şekillenen hisler, coşkular, çağrışımlar ve lirik temalar.
Dil ve Anlatım	Açık, net, nesnel ve öğretici bir üslup. Yazar tarafsızdır.	Akıcı, betimleyici ve olaya dayalı üslup; genellikle geçmiş zaman kullanılır.	Sanatsal, ritmik, mecazlı ve çağrışım yönü güçlü estetik bir dil.
Biçimsel Yapı	Paragraflar; Giriş, Gelişme ve Sonuç bölümlerinden oluşur.	Paragraflar; Serim, Düğüm ve Çözüm bölümlerinden oluşur.	Dizeler (satırlar) ve kıtalar (dörtlükler); uyak ve redif ahenk ögeleri.

2. Bölüm: Kapsamlı Metin Bilgisi Sözlüğü

- **Ana Duygu:**
  Bir şiirin bütününde okuyucuya aktarılmak istenen en temel his ya da şairin hissettirdiği baskın duygu durumudur.
- **Anı (Hatıra):**
  Yazarın geçmişte yaşadığı veya bizzat tanıklık ettiği olayları, aradan zaman geçtikten sonra birinci kişi ağzıyla aktardığı düz yazı türüdür.
- **Beyit:**
  Şiirde birbirine anlam ve ölçüyle bağlı iki dizeden oluşan nazım birimidir.
- **Bilgilendirici Metin:**
  Bir konu hakkında nesnel, kanıtlanabilir ve bilimsel gerçekleri aktarmak amacıyla yazılan öğretici metinlerdir.
- **Dize (Mısra):**
  Şiiri oluşturan satırların her biridir; şiirin en küçük yapı taşıdır.
- **Düz Yazı:**
  Uyak veya hece ölçüsü kaygısı olmadan cümle ve paragraflarla yazılan doğal anlatım şeklidir.
- **Fabl (Öykünce):**
  Hayvanların veya bitkilerin konuşturulduğu, sonunda ders verici bir öğüt (kıssadan hisse) bulunan manzum/düz yazı türüdür.
- **Günlük:**
  Günü gününe tarih atılarak yazılan, yazarın duygu, düşünce ve tanıklıklarını içeren kişisel belgesel metinlerdir.
- **Hikâye (Öykü):**
  Yaşanmış ya da yaşanabilir nitelikteki olayları yer, zaman ve kişi kadrosuyla planlı şekilde anlatan kısa anlatılardır.
- **Hikâye Edici Metin:**
  Olay örgüsünün serim, düğüm ve çözüm aşamalarıyla aktarıldığı kurgusal ya da gerçekçi edebî metinlerdir.
- **Kıta (Dörtlük):**
  Şiirde dizelerin oluşturduğu anlam öbekleridir; dört dizeden meydana gelenler özel olarak dörtlük adını alır.

- **Masal:**
  Olağanüstü olay ve kahramanların yer aldığı, zamanı ve mekânı belirsiz, tekerlemeyle başlayan evrensel halk anlatısıdır.
- **Ozan:**
  Halk edebiyatında saz çalıp şiirler söyleyen, geleneği sözlü olarak sürdüren halk şairidir.
- **Redif:**
  Dize sonlarında uyaktan sonra tekrarlanan, aynı görev ve anlamdaki ek veya sözcüklerdir.
- **Şair:**
  Duygularını, hayallerini ve düşüncelerini estetik ve ritmik bir dille şiir formunda ifade eden sanatçıdır.
- **Şiir:**
  Ölçülü, ahenkli ve zengin imgeler barındıran dizeler bütünü; edebî duygu sanatıdır.
- **Uyak (Kafiye):**
  Dize sonlarındaki kök veya gövdede yer alan farklı görevdeki ses benzerlikleridir.

3. Bölüm: Metin Türleri Kavrama Testi ve Cevap Anahtarı

Soru 1: Bilgilendirici metinlerin temel amacı nedir ve hangi yapısal bölümlerden oluşur?
Cevap: Temel amaç okuyucuya doğru, nesnel bilgiler vererek onu eğitmektir. Yapısal olarak Giriş (konunun tanıtımı), Gelişme (örnekleme ve detaylar) ve Sonuç (ana fikre bağlanma) bölümlerinden oluşur.

Soru 2: Hikâye edici metinlerin 4 temel unsuru nelerdir?
Cevap: 1. Olay (yaşanan durum/macera), 2. Kişiler/Varlıklar (karakterler), 3. Yer/Mekân (çevre) ve 4. Zaman (olayın geçtiği dönem/an).

Soru 3: Masal türünü diğer hikâye edici metinlerden ayıran belirgin özellikler nelerdir?
Cevap: Olağanüstü kahramanlara (devler, periler vb.) yer vermesi, yer ve zamanın tamamen belirsiz olması, tekerlemelerle başlaması ve daima iyilerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırılmasıdır.

Soru 4: Fabl türünün temel özellikleri ve nihai amacı nedir?
Cevap: Hayvan ve bitkilerin insana ait özelliklerle konuşturulması (teşhis/intak) esastır. Amacı, anlatılan olay üzerinden okuyucuya ders (kıssadan hisse) ve öğüt vermektir.

Soru 5: Şiirde "dize (mısra)" ve "kıta (dörtlük)" ne anlama gelir?
Cevap: Dize, şiirdeki her bir satırdır. Kıta ise dizelerin oluşturduğu öbeklerdir; bu öbek dört dizeden meydana gelirse dörtlük adını alır.

Soru 6: Şiir yazanlar için kullanılan "şair" ve "ozan" arasındaki temel fark nedir?
Cevap: Şair genel olarak şiir yazan kişidir; ozan ise halk şiiri geleneğinde saz çalıp söyleyerek eserini sözlü olarak icra eden sanatçıdır.

Soru 7: Şiirdeki "uyak (kafiye)" ile "redif" arasındaki temel ayrım nedir?
Cevap: Uyak sözcük kökündeki ses benzerliğidir. Redif ise dize sonlarında uyaktan sonra gelen, aynı görevdeki eklerin veya aynı anlamdaki sözcüklerin tekrarıdır.

Soru 8: Anı (hatıra) ile günlük türleri arasındaki temel fark nedir?
Cevap: Anı, geçmişte yaşanmış olayların aradan uzun zaman geçtikten sonra hatırlanarak yazılmasıdır; günlük ise olayların günü gününe tarih belirtilerek yazılmasıdır.

Soru 9: Hikâye edici metin bölümleri, bilgilendirici metindeki hangi bölümlere denk gelir?
Cevap: Serim ↔ Giriş, Düğüm ↔ Gelişme, Çözüm ↔ Sonuç bölümlerine tam olarak denk gelmektedir.

4. Bölüm: Kompozisyon ve Açık Uçlu Düşünme Görevleri

- **Görev 1 (Karşılaştırmalı Yazım):** "Kış Mevsimi" konusunu ele alarak; bu temanın bir bilgilendirici metinde, bir hikâyede ve bir şiirde nasıl farklı işlenebileceğini gösteren kısa bir analiz kompozisyonu yazınız.
- **Görev 2 (Özgün Fabl Kurgulama):** Ormanda yaşayan iki farklı canlının karşılıklı konuştuğu ve sonunda arkadaşlığın önemini anlatan ders verici bir fabl metni kurgulayınız.
- **Görev 3 (Şiir Sanatı ve Ahenk):** Dize, kıta, uyak ve redif ögelerinin şiirin ahengine ve okuyucunun duygularına katkısını açıklayan bir düşünce yazısı kaleme alınız.
- **Görev 4 (Yaşanmışlık ve Anı):** İlkokul yaşamınızda unutamadığınız, yer ve zamanı belirgin olan bir hatıranızı birinci kişi ("ben") ağzıyla anı türüne uygun olarak yazınız.